

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA NUTQIY FAOLLIKNI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Qobilova Madina G'olibjon qizi
Uljayeva Sevara Abdirazzoqovna
Qashqadaryo pedagogika texnikumi o'qituvchilari

MODERN APPROACHES TO DEVELOPING SPEECH ACTIVITY IN PRESCHOOL CHILDREN

Qobilova Madina G'olibjon qizi
Uljayeva Sevara Abdirazzoqovna
Teachers of the Qashqadaryo Pedagogical College

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy faollikni rivojlantirishning nazariy asoslari, pedagogik ahamiyati va zamonaviy yondashuvlari tahlil qilinadi. Nutqiy faollik bolaning intellektual, ijtimoiy va emotsional rivojlanishining muhim ko'rsatkichi sifatida baholanadi. Maqolada bolalar nutqini rivojlantirishda o'yin texnologiyalari, teatrlashtirilgan faoliyat, axborot-kommunikatsiya vositalari, interfaol metodlar hamda oilaviy tarbiyaning o'rni yoritilgan. Shuningdek, raqamli davr sharoitida bolalar nutqini rivojlantirishda uchrayotgan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: nutqiy faollik, nutq rivoji, maktabgacha ta'lim, kommunikativ kompetensiya, interfaol metodlar, o'yin texnologiyalari, bog'lanishli nutq, lug'at boyligi, raqamli ta'lim, bolalar rivojlanishi.

Abstract: This article analyzes the theoretical foundations, pedagogical significance, and modern approaches to developing speech activity in preschool children. Speech activity is considered an important indicator of a child's intellectual, social, and emotional development. The article highlights the role of play-based technologies, dramatized activities, information and communication technologies, interactive teaching methods, and family education in the development of children's speech. In addition, it discusses the challenges of speech development in the digital era and proposes effective ways to overcome them.

Keywords: speech activity, speech development, preschool education, communicative competence, interactive methods, play-based technologies, coherent speech, vocabulary enrichment, digital education, child development.

Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri har tomonlama rivojlangan, mustaqil fikrlovchi va muloqotga kirisha oladigan shaxsni tarbiyalashdan iborat. Ushbu

jarayonning poydevori esa maktabgacha yosh davrida qo'yiladi. Aynan shu davrda bolaning nutqi jadal rivojlanib, uning tafakkuri, dunyoqarashi va ijtimoiy munosabatlari shakllana boshlaydi. Nutq insonning eng muhim kommunikativ vositasi bo'lib, uning yordamida bola atrof-muhitni anglaydi, tengdoshlari va kattalar bilan munosabat o'rnatadi hamda o'z fikr va his-tuyg'ularini ifodalaydi. Nutqiy faollik esa bolaning muloqotga bo'lgan ehtiyoji, fikr bildirishga intilishi va nutqiy jarayonlarda faol ishtirok etishi bilan tavsiflanadi.

So'nggi yillarda raqamli texnologiyalar, ijtimoiy munosabatlar va ta'lim mazmunidagi o'zgarishlar bolalar nutqining rivojlanishiga yangi talablarni qo'ymoqda. Shu sababli maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy faollikni rivojlantirishning innovatsion va samarali yondashuvlarini ishlab chiqish pedagogika fanining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Nutqiy faollik bolaning nutqdan foydalanish jarayonidagi mustaqilligi, tashabbuskorligi va muloqotga tayyorligi bilan belgilanadi. Nutqiy faol bolalar savollarga erkin javob beradi, suhbatga kirishadi, o'z fikrini bayon qiladi va atrofdegilar bilan faol munosabat o'rnatadi. Psixolog va pedagoglarning fikricha, nutqiy faollik bolaning bilish jarayonlari, tafakkuri va ijtimoiylashuviga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Nutqi rivojlangan bolalarda o'qishga qiziqish yuqori bo'ladi, ular tengdoshlari bilan tezroq til topishadi va maktab ta'limiga muvaffaqiyatli moslashadi.

Bolalar nutqining rivojlanishi bir qator omillarga bog'liq. Eng avvalo, oilaviy muhit muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar bilan muntazam muloqot qiladigan, ertak va hikoyalar eshitadigan bolalarning nutqi tezroq rivojlanadi. Ikkinchi muhim omil pedagog faoliyatidir. Tarbiyachining nutq madaniyati, savol-javoblarni tashkil etishi, bolalarni suhbatga jalb qilishi va rag'batlantirishi nutqiy faollikning shakllanishiga xizmat qiladi. Shuningdek, tengdoshlar bilan muloqot qilish, kitobxonlik muhiti, teatr faoliyati va o'yinlar ham nutq rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o'yin yetakchi faoliyat hisoblanadi. Shu sababli nutqni rivojlantirish jarayonida o'yin texnologiyalaridan foydalanish yuqori samaradorlikka ega. Didaktik o'yinlar bolalarning lug'at boyligini oshiradi, tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishga o'rgatadi va bog'lanishli nutqni rivojlantiradi. Masalan, "Kim ko'proq so'z aytadi?", "Rasm asosida hikoya tuz" yoki "Topishmoqni top" kabi o'yinlar bolalarning nutqiy faolligini oshiradi. Syujetli-rolli o'yinlar esa bolalarni erkin muloqot qilishga, savol berish va javob qaytarishga undaydi. "Do'kon", "Shifoxona", "Bog'cha", "Sayohat" kabi o'yinlar davomida bolalar turli kommunikativ vaziyatlarni boshdan kechiradi.

Nutqiy faollikni rivojlantirishning eng samarali usullaridan biri teatrlashtirilgan faoliyatdir. Sahnalashtirish jarayonida bolalar qahramonlar roliga kiradi, dialoglar tuzadi va his-tuyg'ularini ifodalaydi. Bu esa nutqning ifodaliligi va ravonligini oshiradi. Badiiy adabiyotlar, ayniqsa xalq ertaklari va bolalar hikoyalari lug'at boyligini kengaytiradi. Ertaklarni qayta hikoya qilish, qahramonlar harakatlarini tahlil qilish va voqealar yuzasidan

suhbatlashish bolalarda bog'lanishli nutqni shakllantiradi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar bolalarni faol muloqotga jalb etishga xizmat qiladi. "Aqliy hujum", "Klaster", "Mikrofon", "Savol-javob", "Bahs-munozara" kabi interfaol metodlar bolalarda erkin fikrlash va nutqiy faollikni rivojlantiradi.

Bugungi kunda multimedia vositalari, elektron ertaklar, animatsion materiallar va audio kitoblardan foydalanish ham keng tarqalmoqda. Bunday vositalar bolalarda tinglash madaniyatini rivojlantiradi va yangi so'zlarni o'zlashtirishga yordam beradi. Biroq mutaxassislar raqamli texnologiyalardan me'yorida foydalanishni tavsiya etadilar. Chunki gadjetlardan ortiqcha foydalanish jonli muloqotning kamayishiga va nutq rivojlanishining sekinlashishiga sabab bo'lishi mumkin.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimida bolalar nutqiy faolligini rivojlantirish bilan bog'liq bir qator muammolar mavjud bo'lib, ular bolaning nutqiy, intellektual va ijtimoiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Zamonaviy jamiyatda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi bolalar hayot tarziga ham sezilarli ta'sir etmoqda. Xususan, ayrim oilalarda ota-onalarning ish bilan bandligi sababli bolalar bilan jonli muloqot qilish uchun yetarli vaqt ajratilmaydi. Natijada bola kattalar bilan suhbatlashish, fikr almashish va savol-javob qilish imkoniyatidan mahrum bo'ladi.

Bugungi kunda ko'plab ota-onalar bolani vaqtincha mashg'ul qilish maqsadida telefon, planshet yoki televizordan foydalanishni afzal ko'rmoqdalar. Bunday holatlarda bola tayyor axborotni passiv ravishda qabul qiladi, biroq faol muloqotga kirishmaydi. Bu esa uning lug'at boyligi, bog'lanishli nutqi va fikrini erkin ifodalash ko'nikmalarining rivojlanishini sekinlashtirishi mumkin. Mutaxassislarning ta'kidlashicha, jonli muloqotning kamayishi maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy faollikning pasayishiga olib keluvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Shuningdek, ayrim bolalarda nutq rivojlanishining kechikishi, tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish, lug'at boyligining yetarli darajada shakllanmaganligi ham kuzatilmoqda. Bunday holatlar bolaning tengdoshlari bilan muloqot qilishida qiyinchiliklar tug'diradi, o'ziga bo'lgan ishonchini pasaytiradi va ijtimoiy moslashuv jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, bog'lanishli nutqning rivojlanmaganligi bolalarning voqealarni izchil bayon qilish, o'z fikrini mustaqil ifodalash hamda savollarga to'liq javob berishida muammolarni keltirib chiqaradi.

Nutqiy faollikni rivojlantirish jarayonida pedagogik omillar ham muhim o'rin tutadi. Ba'zi hollarda mashg'ulotlarning an'anaviy usullarda tashkil etilishi, bolalarning yosh va individual xususiyatlarini yetarlicha hisobga olmaslik, interfaol metodlardan kam foydalanish natijasida bolalarning nutqiy faolligi to'liq namoyon bo'lmaydi. Nutq rivojlantirish mashg'ulotlarida bolalarni faol suhbatga jalb qilish, mustaqil fikr bildirishga undash va ijodiy yondashuvlarni qo'llash yetarli darajada tashkil etilmasa, kutilgan natijaga erishish qiyinlashadi.

Yana bir muhim muammo sifatida oilada kitobxonlik madaniyatining pasayib borayotganini ko'rsatish mumkin. Ertaklar, hikoyalar va she'rlarni muntazam tinglash hamda muhokama qilish bolalar nutqining rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Biroq ayrim oilalarda bunday faoliyatga yetarli e'tibor qaratilmayotgani bolalarning so'z boyligi va nutqiy tafakkurining rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Mazkur muammolarni bartaraf etishda maktabgacha ta'lim tashkiloti, oila va jamiyatning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagoglar tomonidan zamonaviy interfaol metodlar, didaktik o'yinlar, teatrlashtirilgan faoliyat va axborot texnologiyalaridan oqilona foydalanish, ota-onalar tomonidan esa bolalar bilan muntazam muloqot qilish, birgalikda kitob o'qish va nutqiy muhit yaratish zarur. Shuningdek, har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda differensial yondashuvni qo'llash ham nutqiy faollikni rivojlantirish samaradorligini oshiradi. Demak, nutqiy faollikni rivojlantirishdagi mavjud muammolarni bartaraf etish maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, bolalarning kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirish hamda ularni maktab ta'limiga muvaffaqiyatli tayyorlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy faollikni rivojlantirish ularning intellektual, ijtimoiy va emotsional rivojlanishining muhim omili hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim jarayonida nutq rivojiga qaratilgan innovatsion metodlar, o'yin texnologiyalari, teatrlashtirilgan faoliyat va interfaol usullardan samarali foydalanish bolalarning kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, oila va maktabgacha ta'lim tashkiloti hamkorligini mustahkamlash, bolalar uchun boy nutqiy muhit yaratish va raqamli vositalardan oqilona foydalanish nutqiy faollikni rivojlantirishning muhim shartlari hisoblanadi.

Kelajakda ushbu yo'nalishda olib boriladigan ilmiy tadqiqotlar va amaliy ishlar maktabgacha ta'lim sifatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2024: Early Childhood Education and Care. Paris: UNESCO Publishing, 2024.
2. UNICEF. Early Childhood Development and Learning Framework. New York, 2023.
3. OECD. Starting Strong VIII: Early Childhood Education and Care. Paris: OECD Publishing, 2024.
4. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. Toshkent, 2022.
5. Nurmatova M.B. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi. Toshkent: Tafakkur, 2023.

6. Ismoilova Z.K., Raximova D.R. Maktabgacha pedagogika va innovatsion texnologiyalar. Toshkent, 2024.

